

ISSN 1392-0502

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJA

LIETUVIŲ KATALIKŲ MOKSLO AKADEMIJOS

METRAŠTIS
XXXIX

VILNIUS, 2016

Kuriame
Lietuvos ateitį
2014–2020 metų
Europos Sąjungos
fondų investicijų
veiksmų programa

Projekto kodas: Nr. 09.3.3-ESFA-V-711-01-0004

PERIODINIŲ MOKSLO LEIDINIŲ LEIDYBA
IR JOS KOORDINAVIMAS

LKMA METRAŠTIS, t. XXXIX / LCAS ANNUALS, vol. XXXIX
SERIJA A / SERIES A

REDAKGINĖ KOLEGIJA

LKMA akad. doc. dr. vysk. JONAS BORUTA SJ (*istorija*) –
redakcinės kolegijos pirmininkas

LKMA akad. prof. habil. dr. VANDA ARAMAVIČIŪTĖ
(Vilniaus universitetas, *edukologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. DANUTĖ GAILIENĖ (Vilniaus universitetas, *psichologija*)

LKMA akad. dr. KĘSTUTIS GIRNIUS (Vilniaus universitetas, *filosofija*)

LKMA akad. dr. LIUDAS JOVAIŠA (Vilniaus universitetas, *istorija*)

Dr. kun. ALGIRDAS JUREVIČIUS (Vytauto Didžiojo universitetas, *teologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. SOFIJA KANOPKAITĖ (*biochemija*)

Dr. KATARZYNA KORZENIEWSKA-WOLEK

(nepriklausoma tyrėja ir vertėja, Krokuva, Lenkija, *istorija*)

Prof. dr. kun. TADEUSZ KRAHEL (Wyższe Seminarium Duchowne
w Białymstoku, Lenkija, *istorija*)

Dr. RASA MAŽEIKA (Archives of Canada, Toronto, Kanada, *istorija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. IRENA REGINA MERKIENĖ
(Lietuvos istorijos institutas, *etnologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. GUIDO MICHELINI
(Università degli Studi di Parma, Italija, *filologija*)

Prof. dr. ALGIS NORVILAS (Saint Xavier universitetas, Chicago, JAV, *psichologija*)

LKMA akad. doc. dr. kun. ARVYDAS RAMONAS (Klaipėdos universitetas, *teologija*)

LKMA akad. doc. dr. ARŪNAS STREIKUS (Vilniaus universitetas, *istorija*)

LKMA akad. prof. dr. PAULIUS V. SUBAČIUS (Vilniaus universitetas, *literatūrologija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. ANTANAS TYLA (Lietuvos istorijos institutas, *istorija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. GIEDRIUS UŽDAVINYS (Vilniaus universitetas, *medicina*)

Prof. dr. ANDRIUS VALEVIČIUS (L'Université de Sherbrooke, Kanada, *filosofija*)

LKMA akad. prof. habil. dr. ZIGMAS ZINKEVIČIUS (*lingvistika*)

Prof. habil. dr. RAFAŁ WITKOWSKI

(Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu, Lenkija, *istorija*)

Dr. MIKAS VAICEKAUSKAS (Lietuvių literatūros ir tautosakos institutas) –
vyriausiasis redaktorius

LIETUVIAI NORVEGIJOJE: TARP INTEGRACIJOS IR SAVO TAPATUMO IŠLAIKYMO

DARIUS DAUKŠAS

Etninį savo tipą tauta gali išlaikyti tik tada, kai *ji visa gyvena toje pačioje vietoje* [...]. [...] Emigracija todėl beveik visuomet tautai yra kenksminga.

Mūsų laikais, kada susisiekimo priemonės žymiai susiaurino žemės erdvę, iškeliavimas svetur nėra taip labai pavojingas [...]. Kultūrinį santykiavimą taip pat nėra taip labai sunku palaikyti ir tuo būdu apsaugoti emigrantus nuo nutautėjimo.

Antanas Maceina, *Tautinis auklėjimas*, 1934

Lietuviai Norvegijoje. Imigrantai iš Lietuvos Norvegijoje yra santykinai nauja grupė. Pavieniai migracijos atvejai, kaip rodo tyrimo duomenys¹, fiksuojami tik po 1990 m., iki tol buvo tik išskirtiniai ir pavieniai atvejai (kitais negu kai kuriose kitose šalyse, pavyzdžiui, JAV, Jungtinėje Karalystėje ir kt., kur migracija iš Lietuvos buvo istoriškai susiklosčiusi). Šiuo metu

¹ Straipsnis parengtas remiantis dviem 2008 m. Osle ir Haldene bei 2012 m. Osle atliktais lauko tyrimais. 2008 m. kovo 16 d. – balandžio 13 d. tyrimas buvo vykdomas pagal projektą „Lietuvių tautinės tapatybės išsaugojimas europeizacijos bei globalizacijos sąlygomis: lietuviškumo raiška ir nacionalinės Airijos, Anglijos, Ispanijos, JAV ir Norvegijos tapatybių politikos“ (vad. Vytis Čiubrinskas, projektą finansavo Lietuvos valstybinis mokslo ir studijų fondas). Šio lauko tyrimo metu buvo imta interviu iš 25 migrantų iš Lietuvos, kurie nuolat gyvena Norvegijoje. 2012 m. birželio 4 d. – liepos 3 d. buvo atliktas pakartotinis tyrimas, vykdamas podoktorantūros stažuotę Vilniaus universitete. Šio tyrimo metu buvo atlikti 15 interviu.

Prieš atliekant tyrimus buvo nusistatytas 3 metų buvimo šalyje minimalus kriterijus, taip siekiant atsiriboti nuo sezoninių migrantų ir kad informantai būtų įgiję tam tikrą buvimo kitoje šalyje patirtį. Šiais tyrimais buvo norėta pasiaiškinti, kaip konstruojamas migrantų identitetas ir jų santykis su valstybėmis (Norvegija ir Lietuva). Reikia pabrėžti, kad nesiekta į tyrimą įtraukti tik lietuvių (etninių). Svarbiau buvo, kad potencialūs informantai, prieš išvykdamą į Norvegiją, būtų gyvenę Lietuvoje ir turintys(-ę) Lietuvos pilietybę. Tačiau tyrimų metu nepavyko sutikti kitų tautybių asmenų, išskyrus lietuvius. Visų informantų vardai straipsnyje yra pakeisti.

Norvegija yra populiariausia šalis Skandinavijoje, kurią renkasi migrantai iš Rytų Europos².

Pagal oficialią Norvegijos statistiką šiuo metu čia gyvena 37 400 lietuvių³. Tai yra antra pagal dydį imigrantų grupė Norvegijoje po 95 700 lenkų⁴.

Šiame straipsnyje kalbama apie imigrantų iš Lietuvos integravimosi į Norvegijos visuomenę problemas, nagrinėjami imigrantų iš Lietuvos požiūriai ir santykiai su dominuojančia dauguma (norvegais) ir kitomis migrantų grupėmis. Taip pat siekiama panagrinėti transnacionalines imigrantų praktikas, pabrėžiant pilietybę(-es) kaip jungtį tarp kilmės ir gyvenamosios šalies.

Problema. Integracija ir po to einanti asimiliacija socialiniuose moksluose yra (buvo) matoma kaip neišvengiamos imigrantų įsiliejimo į naują visuomenę proceso pakopos. Šiandieniam pasaulyje kalbama apie daugialypį imigrantų saistymąsi, apimančią kelias šalis – atmetant pilną integraciją ir asimiliaciją (į naują visuomenę) bei liekant kilmės valstybės dalimi⁵. Todėl straipsnyje keliamas klausimas, kaip/ar šiuolaikiniai imigrantai integruojasi į naują visuomenę ir/ar kartu išlieka kilmės valstybės dalimi.

Norvegija, kaip imigrantus priimančias kontekstas, yra įdomus tuo, kad norvegai linkę „save“ ir „kitą“ matyti naudodami etnines-prigimtinės kategorijas (kitais negu, pavyzdžiui, prancūzai ar kt.). Iš dalies dėl šios priežasties visi imigrantai gana sunkiai integruojasi į Norvegijos visuomenę ir išlieka gana aiški atskirtis tarp dominuojančios daugumos ir etniškai bei rasiškai apibūdinamų mažumų (imigrantų). Iš kitos pusės, greta integracinių į naują visuomenę procesų, apie šiuolaikinę migraciją antropologinėje/sociologinėje teorinėje literatūroje kalbama kaip apie kiekybiškai ir kokybiškai naujovišką. Šiuolaikinių migrantų konstruojami daugialypiai ryšiai peržengia vienos valstybės ribas. Transnacionalizmas pabrėžia, kad šiuolaikinių (i)migrantų tikslas nėra asimiliacija į naują visuomenę, o neretai atvirkščiai – ryšių su kilmės valstybe išsaugojimas ir palaikymas.

² Vi blir... *Om arbeidsinnvandring fra Polen og Baltikum. IMDi-rapport 1-2008. Integrerings – og mangfoldsdirektoratet*, 2008, p. 77, in: http://www.imdi.no/Documents/Rapporter/Rapport_arb_innv3MB.pdf, (2012-10-15).

³ <https://www.ssb.no/en/befolkning/statistikker/innvbef/aar/2016-03-03>, (2016-03-20).

⁴ *Ibid.*

⁵ Thomas H. Eriksen, „Ernest Gellner and the Multicultural Mess“, in: Siniša Malešević, Mark Haugaard (eds.), *Ernest Gellner & Contemporary Social Thought*, Cambridge: Cambridge University Press, 2007, p. 178.

Emigracija, nacija ir valstybė. Neatsitiktinai straipsnį apie emigraciją iš Lietuvos (į Norvegiją) pradėjome Antano Maceinos mintimis, išsakytomis daugiau kaip prieš aštuoniasdešimt metų. Emigracija humanitariniuose ir socialiniuose moksluose iki šiol dažnai matoma kaip grėsmė tautos nutautėjimui ir išnykimui, jos kultūros sumenkėjimui/ištirpimui ir t. t. Pabrėžiamas ir būtinas valstybės vaidmuo, skatinantis neišvykimą iš kilmės valstybės, arba bent jau siekiama užtikrinti glaudų ryšį su išvykusiais ir kilmės valstybe (šiuolaikiniame kontekste prisiminkime „Globalios Lietuvos strategiją“ ar diskusijas dėl dvigubų pilietybių suteikimo / Lietuvos pilietybės išsaugojimo kitose šalyse gyvenantiems lietuviams).

Kodėl Maceina (o ir šiuolaikinė valstybės politika) reiškė susirūpinimą emigrantais? Kodėl „normalu“ yra galvoti, kad tauta turi gyventi „savo“ (kilmės valstybės) teritorijoje? Manytume, kad atsakymas, bent jau iš dalies, slypi nacionalizmo, kaip nacionalinės valstybės ideologijos, šerdyje. Prieš pradėdami kalbėti apie emigraciją, aptarsime šį „savos“ tautos ir „savos“ (valstybės) teritorijos aspektą.

Nacija ir valstybė sudaro gerai atpažįstamą junginį – „nacionalinę valstybę“. Reikia pasakyti, kada šis junginys yra gana jaunas ir sietinas daugiau su XIX a. Tuo tarpu ankstesnės valstybės, pavyzdžiui, Viduramžiais, gali būti apibūdinamos kaip išimtinai politiniai dariniai (sąvoka nacija modernia jos vartojimo forma neaptinkama). Prancūzijos revoliucija galėtų būti laikoma atskaitos tašku, kai atsirado poreikis politinį valstybės darinį susieti su nacija kaip kultūriniu dariniu⁶. Ir tik moderniuoju laikų valstybės remiasi nacionalizmo ideologija, pagal kurią nacijos yra suprantamos kaip sociokultūriniai dariniai, *natūraliai* veikiantys nacionalinėje valstybėje⁷.

Didžiausią įtaką nacionalizmo sampratai socialiniuose moksluose prieš kelis dešimtmečius padarė Benedictas Andersonas⁸. Jis naciją supranta taip: „tai įsivaizduojama politinė bendruomenė – ir įsivaizduojamai iš prigimties ribota bei suvereni“⁹. Įsivaizduojama bendruomenė, pasak Andersono,

⁶ John Hiden, „Paul Schieman on Reconciling „Nation“ and „State““, in: Markku Leskelä (ed.), *Outsiders or Insiders?: Constructing Identities in an Integrating Europe*, Turku: University of Turku, 1999, p. 217.

⁷ Liisa H. Malkki, „National Geographic: The Rooting of Peoples and Territorialization of National Identity among Scholars and Refugees“, in: Akhil Gupta, James Ferguson (eds.), *Culture, Power, Place: Explorations in Critical Anthropology*, Durham, London: Duke University Press, 1999, p. 52–75.

⁸ Benedict Anderson, *Įsivaizduojamos bendruomenės: Apmąstymai apie nacionalizmo kilmę ir plitimą*, iš anglų kalbos vertė Aušra Čižikienė, Vilnius: Baltos lankos, 1999.

⁹ *Ibid.*, p. 21.

yra liaudies tradicijų, randamų literatūroje, muzikoje, šokiuose, poezijoje ir pan., daroma įtaka žmonių supratimui apie save kaip kažką didesnio nei juos tiesiogiai supanti bendruomenė. Tai reiškia, kad, be tiesiogiai supančios bendruomenės, šeimos, namų ūkio, individas atrado kitas, kurių gyvenime jis galbūt niekada nesutiktų, bet kurios kalba ta pačia kalba, dainuoja tas pačias dainas kaip ir jis. Tai yra kolektyvinis įsivaizdavimas, sukuriamas skaitant tas pačias knygas, žurnalus, laikraščius ir per tai atsirandant bendrumo jausmui. Pasak autoriaus, pastarasis bendrumo jausmas galėjo atsirasti tik po to, kai buvo pradėtos plėtoti komunikacijų technologijos (pavyzdžiui, atsiradus spaustuvėms, rašytinė mintis galėjo pasiekti vis daugiau žmonių), t. y. moderniaisiais laikais.

Sunku apie naciją ir nacionalizmą kalbėti izoliuotai nuo valstybės. Būtent pastarosios ir kuria/siekia sukurti solidarumą valstybėje palaikančią(-as) ideologiją(-as). Kitais žodžiais tariant, valstybė stimuliuoja įvairių planų ir programų, konstruojančių homogeniškumą, gamybą¹⁰. Homogenizacija, remiantis Ana Alonso, reiškia procesą, kurio metu valstybė kuria *įsivaizduojamą politinę bendruomenę*, sujungdama draugėn žmones, teritoriją ir valstybę¹¹.

Taigi nacija ir valstybė atrodo nuoseklus ir aiškus sąvokų derinys, kuri jungia vienas bendras vardiklis – teritorija¹². Tad neatsitiktinai nacionalinėje retorikoje naudojama „žemės“ retorika, kuria siekiama susieti žmones su valstybės teritorija. Pastarasis susiejimas su valstybės teritorija sumažina įtampą tarp kitų kultūrinių ir etninių identitetų¹³, nes valstybės teritorija suteikia erdvę pasireikšti nacijos idėjai, nesusietai su galbūt egzistuojančiais kultūriniais, etniniais, rasiniais ir kt. skirtumais, kurie gali būti pateikti kaip nereikšmingi konsoliduojant naciją. Kitaip sakant, teritorija nacijai suteikia vidinį susietumą ir išoriškai atskiria nuo kitų nacijų¹⁴.

Jau prieš 81 metus Maceina sakė, kad „Mūsų laikais, kada susisiekimo priemonės žymiai susiaurino žemės erdvę, iškeliaivimas svetur nėra taip labai pavojingas [...]. Kultūrinį santykiavimą taip pat nėra taip labai sun-

¹⁰ Brackette F. Williams, „A Class Act: Anthropology and the Race to Nation Across Ethnic Terrain“, in: *Annual Review of Anthropology*, Palo Alto, CA, 1989, t. 18, p. 429.

¹¹ Ana M. Alonso, „The Politics of Space, Time, and Space: State Formation, Nationalism, and Ethnicity“, in: *Annual Review of Anthropology*, Palo Alto, CA, 1994, t. 23, p. 391.

¹² Guntram Herb, „National Identity and Territory“, in: Guntram Herb, David Kaplan (eds.), *Nested Identities*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, Inc., 1999, p. 16.

¹³ *Ibid.*

¹⁴ *Ibid.*, p. 17.

ku palaikyti ir tuo būdu apsaugoti emigrantus nuo nutautėjimo“¹⁵. Kitaip tariant, jis jau anuomet kalbėjo apie procesus, kuriuos mes gana neseniai įvardijome globalizacijos terminu. Būtent globalizacijos procesų analizės kontekste šių laikų mokslininkai suabejojo teritorijos (valstybės) ir nacijos nedalomumu. Viena iš teorinių perspektyvų, nagrinėjančių neteritoriškai konstruojamus identitetus, yra transnacionalizmas.

Transnacionalizmas. Šiuolaikinės transnacionalizmo¹⁶ studijos remiasi tyrinėjimais, kuriuose pabrėžiama, kad šandieniai migrantai peržengia vienos nacionalinės valstybės ribas ir vienu metu dalyvauja keliose nacionalinėse realybėse¹⁷. Anksčiau socialiniuose moksluose plačiai vartota sąvoka „imigrantas“ transnacionalizmo studijose susilaukė kritikos, nes ji labiau nurodė į žmones, kurie atvyko į kitą šalį, prieš tai palikę juos siejančius ryšius su kilmės šalimi, ir kurie atvykimo šalyje kuria sau naujus namus ir prisitaiko prie naujos visuomenės¹⁸. Tuo tarpu sąvoka „migrantai“ labiau nurodo į laikiną buvimą naujoje šalyje tų, kurie atvyksta į naują šalį tik užsidirbti ir po tam tikro laiko grįžta atgal¹⁹. Tačiau kaip rodo tikrovė, abi sąvokos pasirodė netinkamos apibūdinti šių dienų migracinius procesus. Šių laikų (i)migrantai palaiko ryšius, gyvenimo modelius ir ideologijas, kurios peržengia vienos ar kelių valstybių ribas. Tokiems (i)migrantams, kurie, užuot palikę vieną visuomenę, taptų kitos visuomenės dalimi, apibūdinti imta taikyti „transmigrantų“ sąvoka. Ja siekiama parodyti, kad ankstesnės migraciją aiškinusios teorijos, kurios vadovavosi daugiausia evoliuciniu

¹⁵ Antanas Maceina, *Tautinis auklėjimas*, Kaunas: „Šviesos“ spaustuvė, Šv. Kazimiero draugijos leidinys, 1934, p. 127.

¹⁶ Straipsnyje nesiekama pateikti išsamios transnacionalizmo paradigmos analizės ir jos raidos. Plačiausia prasme transnacionalizmas šiame straipsnyje yra suprantamas remiantis Linda Basch, Nina Glick Schiller ir Cristina Szanton Blanc pateiktu transnacionalizmo apibūdinimu: „Mes apibrėžiame transnacionalizmą kaip procesą, kurio metu imigrantai kuria ir palaiko kompleksinius socialinius ryšius, jungiančius jų kilmės ir gyvenamosios vietos visuomenes. Šiuos procesus vadiname transnacionalizmu akcentuodami tai, kad daug imigrantų šiandien kuria socialinius laukus, kurie peržengia geografines, kultūrinės ir politines ribas“ (Linda Basch, Nina Glick Schiller, Cristina Szanton Blanc, *Nations Unbound: Transnational Projects, Postcolonial Predicaments, and Deterritorialized Nation-states*, Basel: Gordon & Breach, 1994, p. 9).

¹⁷ Susan Bibler Coutin, „Cultural Logics of Belonging and Movement: Transnationalism, Naturalization, and US Immigration Politics“, in: Aradhana Sharma, Akhil Gupta (eds.), *The Anthropology of the State: A Reader*, Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 326.

¹⁸ Linda Basch, Nina Glick Schiller, Cristina Szanton Blanc, *op. cit.*, p. 3–4.

¹⁹ *Ibid.*, p. 4.

modeliu, pagal kurį migrantai buvo linkę integruotis, o vėliau visiškai asimiliuotis į naują visuomenę²⁰, nepaaiškina, kaip šiuolaikiniai (i)migrantai globalizacijos procese išlaiko daugialypius ryšius iš karto su keliomis visuomenėmis. Ši transmigrantų sąvoka ryškiai kontrastuoja su anksčiau ypač dažnai socialiniuose moksluose vartota diasporos sąvoka, apibūdinant „pastovų priverstinį buvimą (svetimoje šalyje), neišpildomą norą turėti šaknis, uždarumą svetimiems kontekstams ir nukirstus ryšius“²¹. O transnacionalizmas siūlo dinamiškus ir kintančius identitetus, kūrybingą ir selektyvią integraciją naujoje gyvenamoje šalyje, drauge išlaikant ryšius su kilmės šalimi ar tos pačios kilmės transnacionalais, gyvenančiais kitose šalyse²². Šiame kontekste transnacionalizmas turi būti suprantamas kaip procesas, kurio metu migrantai kuria socialinius laukus, kurie jungia jų kilmės šalį ir šalį, kurioje jie gyvena²³. Thomas H. Eriksenas mano, kad šiuolaikiniai (i)migrantai Europoje turi keturis pasirinkimų variantus kaip įsiliesti / neįsiliesti į vyraujančią visuomenę: 1) gali pasirinkti diasporinę identifikaciją, kai save laiko gyvenančiu svetimoje žemėje ir aiškiai žinančiu, kas ir kur yra jų šalis; 2) gali asimiliuotis; 3) gali pasirinkti transnacionalizmą, kai valstybė nėra tokia svarbi ir lojalumas bet kuriai valstybei yra neaiškus ir situaciškas; 4) dar viena galimybė – kreolinė arba individualistinė identifikacija, kai migrantai kuria savo identitetus pasitelkdami tik tam tikrus atsineštinius aspektus, suliedami juos su naujos aplinkos siūlomais elementais²⁴.

Transnacionalizmo literatūra labai daug dėmesio skiria įvairiems *išvietinimo* aspektams²⁵. Tiksliau – žiūrima, kaip žmonės, politika, identitetai yra *išplėšiami* iš lokalių vietų ir veikia naujuose, globalizacijos proceso paveiktuose kontekstuose. Atrodytų, kad kilmės šalį palikę emigrantai turėtų išsilaisvinti nuo valstybės hegemonijos, nes išvyksta už teritorinės valsty-

²⁰ Žr. Caroline B. Brettell, „Theorizing Migration in Anthropology“, in: Caroline B. Brettell, James F. Hollifield (eds.), *Migration Theory: Talking Across Disciplines*, New York: Routledge, 2000, p. 97–136.

²¹ Thomas H. Eriksen, *op. cit.*, p. 178.

²² *Ibid.*

²³ Nina Glick Schiller, Linda Basch, Cristina Szanton Blanc, „Transnationalism: A New Analytical Framework for Understanding Migration“, in: Nina Glick Schiller, Linda Basch, Cristina Szanton Blanc (eds.), *Toward a Transnational Perspective on Migration: Race, Class, Ethnicity and Nationalism Reconsidered*, New York: The New York Academy of Sciences, 1992, p. 1.

²⁴ Thomas H. Eriksen, *op. cit.*, p. 183.

²⁵ Žr., pvz., Arjun Appadurai, *Modernity at Large: Cultural Dimensions of Globalization*, Minneapolis: University of Minnesota Press, 1996.

bės (kurioje gimė ir užaugo) ribų, tačiau teorinė transnacionalizmo perspektyva parodo ką kita. Nepaisant to, kad emigrantai apsigyvena naujoje šalyje, jie ir toliau jaučiasi gyveną savo nacionalinėje valstybėje. Šia prasme vargu ar individai identifikuoja save su transnacionalais, veikiau emigrantų identitetai ir toliau remiasi nacionaline valstybe²⁶. Transnacionalinės valstybės samprata leidžia kalbėti apie piliečius, kurie nors fiziškai ir negyvena valstybės teritorijoje, tiksliau – gyvena kitose valstybių teritorijose, tačiau socialiai, politiškai ir ekonomiškai išlieka kilmės valstybės dalimi²⁷. Todėl pastaruoju metu apie pilietybės instituciją kalbama kaip patiriančią įvairiausių transformacijų ir prarandančią anksčiau buvusį užtikrintumą. Dėl straipsnio apimties labai nesigilinsime į pilietybės instituto niuansus, tik pabrėšime, kad pilietybės klausimas transnacionalizmo teorijoje yra vienas svarbiausių. Vis daugiau kalbama apie postnacionalinę pilietybę²⁸, kuri daugiau vadovaujasi universaliomis žmogaus teisėmis, nei vienos nacionalinės valstybės teikiamomis teisėmis ir pareigomis. Kiti autoriai kalba apie pilietines teises, neturint formalios priimančiosios šalies pilietybės (angl. *denizenship*), kuri išryškina transmigrantų situaciją, kai jie išlaiko savo kilmės valstybės pilietybę, tačiau turi daugumą socialinių, ekonominių ir kai kurias politines teises migracijos šalyje. Taip pat pilietybės teorijose pabrėžiamas pasikeitęs pilietybės pobūdis, peržengiantis vienos nacionalinės valstybės teritoriją²⁹. Pastaruoju metu nemažai autorių į pilietybę siūlo žiūrėti ne kaip į formalių teisių ir pareigų rinkinį, bet labiau akcentuoti kultūrinį ir socialinį jos aspektus³⁰.

²⁶ Linda Basch, Nina Glick Schiller, Cristina Blanc Szanton, *Nations Unbound*, p. 8.

²⁷ *Ibid.*

²⁸ Yasemin Soysal, *Limits of Citizenship: Migrants and Post-National Citizenship in Europe*, Chicago: University of Chicago Press, 1994.

²⁹ Žr. Thomas Faist, „The Fixed and Porous Boundaries of Dual Citizenship“, in: Thomas Faist (ed.), *Dual Citizenship in Europe*, Aldershot, Burlington: Ashgate, 2007, p. 1–44; Rainer Baubök, „Citizenship and Migration – Concepts and Controversies“, in: Rainer Baubök (ed.), *Migration and Citizenship: Legal Status, Rights and Political Participation*, Amsterdam: Amsterdam University Press, 2006, p. 15–31; David. H. Kaplan, „Territorial Identities and Geographical Scale“, in: Henrik Herb Guntram, David H. Kaplan (eds.), *Nested Identities*, Oxford: Rowman & Littlefield Publishers, 1999, p. 9–30.

³⁰ Žr. Aradhana Sharma, Akhil Gupta, „Introduction: Rethinking Theories of the State in an Age of Globalization“, in: Aradhana Sharma, Akhil Gupta (eds.), *The Anthropology of the State: A Reader*, Oxford: Blackwell Publishing, 2006, p. 1–41; Nina Glick Schiller, Ayse Caglar, „And Ye Shall Possess It, and Dwell Therein“: Social Citizenship, Global Christianity and Nonethnic Immigrant Incorporation“, in: Deborah Reed-Danahay, Caroline B. Brettell (eds.), *Citizenship, Political Engagement, and Belonging: Immigrants in Europe and*

Norvegai ir „kiti“: „savo“ ir „kito“ konstravimas. Imigrantų skaičiaus didėjimas ir požiūris į juos Norvegijoje yra kiek skirtingas nei Vakarų Europos šalyse³¹. Norvegija neturėjo kolonijinės istorijos ar tiesioginių sąsajų su vergų prekyba ir keletą pastarųjų šimtmečių buvo gana izoliuota bei santykinai homogeniška šalis³². Tik nuo septinto dešimtmečio į Norvegiją, kurioje gyvena apie 4,5 milijono gyventojų, prasidėjo intensyvesnė migracija iš ne Europos šalių. 1980 m. imigrantai jau sudarė 2% gyventojų, o 1998 m. ši proporcija išaugo iki 5%, beveik pusė jų gyvena Osle³³.

Norvegų antropologai, nagrinėjantys etniškumo/nacionalumo problematiką migracijos kontekste Norvegijoje, prieina išvadą, kad norvegiškas pasas (pilietybė) nėra pakankamas veiksnys, leidžiantis traktuoti imigrantą kaip priklausantį norvegų nacijai³⁴. Klausimas, kas yra norvegas, yra gerokai platesnis nei formalus norvegiškos pilietybės turėjimas, apimantis „įsivaizduojamą panašumą“³⁵, kuris reiškia „sąveikas, per kurias bendrumai yra pabrėžiami, kai tuo tarpu skirtumai yra neakcentuojami“³⁶. Pastaroji „įsivaizduojamo panašumo“ idėja remiasi idėjomis apie vietą, kilmę, priklausymą, kalbą ir identitetą, ir jomis remiantis yra konstruojama „įsivaizduojama moralinė bendruomenė“³⁷. Sunku kalbėti apie pasirenkamą priklausymą „įsivaizduojamai moralinei bendruomenei“, veikiau priklausymą jai reikėtų suprasti kaip „duotybę“³⁸, kurios negali pakeisti ir tai, kad imigrantai Norvegijoje per ilgus buvimo šalyje metus prisitaikė prie egzis-

the United States, New Brunswick, New Jersey, London: Rutgers University Press, 2008, p. 203–225.

³¹ Ben Campbell, „Racialization, Genes and the Reinventions of Nations in Europe“, in: Peter Wade (ed.), *Race, Ethnicity and Nation: Perspectives from Kinship and Genetics*, New York, Oxford: Berghahn Books, 2007, p. 108.

³² Žr. Signe Howell, Marit Melhuus, „Race, Biology and Culture in Contemporary Norway: Identity and Belonging in Adoption, Donor Gametes and Immigration“, in: Peter Wade (ed.), *Race, Ethnicity and Nation*, p. 95–123; Marianne Gullestad, „Blind Slaves of Our Prejudices: Debating „Culture“ and „Race“ in Norway“, in: *Ethnos*, London, 2004, t. 69 (2), p. 177–203.

³³ Marianne Gullestad, „Invisible Fences: Egalitarianism, Nationalism and Racism“, in: *Journal of the Royal Anthropological Institute*, London, 2002, t. 8, p. 47.

³⁴ Signe Howell, Marit Melhuus, *op. cit.*, p. 54.

³⁵ Marianne Gullestad, *op. cit.*, p. 48.

³⁶ *Ibid.*

³⁷ Signe Howell, Marit Melhuus, *op. cit.*, p. 54.

³⁸ Nadji A. Khefif, *Migrants and the Significance of Nationality*, Paper from the 14th Nordic Migration Researchers Conference, University of Bergen, 2007-11-14–16, in : <http://org.uib.no/imer/14Nordic/Papers%20fra%2014.%20Migrasjonsforskerkonferanse/Khefif.pdf>, (2012-01-15).

tuojančių socialinių/kultūrinių modelių ir jaučiasi priklausantys šiai visuomenei (taip pat ir pasikeitę pilietybę). Požiūris, kurį jie jaučia iš aplinkinių, neleidžia imigrantams jaustis dalimi „įsivaizduojamos moralinės bendruomenės“. Žymi Norvegijos antropologė Marianne Gullestad gana vaizdžiai iliustravo šį požiūrį į „kitą“. Savo straipsnyje³⁹ ji aprašo situaciją, kai universiteto profesorius paskambino nepažįstama moteris norėdama pasiaiškinti ką reiškia sąvoka *innvandrere* (liet. imigrantas):

Ji papasakojo, kad gimė Indijoje ir užaugo ten, tačiau Norvegijoje pragyveno daug laiko. Pasak profesoriaus, „norvegiškai ji kalbėjo gerai, bet netobulai“. „Aš gyvenu Norvegijoje daug laiko“, – pasakė ji profesoriui. „Aš pažįstu Norvegiją, tapau Norvegijos piliete ir noriu sužinoti ar aš vis dar imigrantė?“ „Taip“, – pasakė profesorius, aiškindamas problemą leksiškai. „Jūs gimėte ir užaugote Indijoje, ir tai padaro jus imigrante Norvegijoje.“ Moteris, kuri tikėjosi atsikratyti imigranto etiketės, išsakė savo nusivylimą ir paklausė dar vieno klausimo. „Bet kiek laiko aš dar būsiu imigrantė?“ „Visą savo gyvenimą“, – atsakė profesorius. Pokalbis tuo metu pasiekė kulminaciją, ji supyko. Profesorius, kuris buvo malonus žmogus, buvo gaila nuliūdinti moterį, bet jis suprato, kad šio norvegiško žodžio reikšmė neleidžia jam pasakyti kitaip. Tam, kad paaiškintų savo požiūrį ir nuramintų moterį, jis pridūrė: „Taip pat buvo ir norvegams, kurie emigravo į Ameriką. Jūs turite su tuo susitaikyti“.⁴⁰

Iš šio pateikto pavyzdžio matyti, kad „įsivaizduojamas panašumas“ yra paremtas kilme, o ne tapimu. Tai reiškia, kad norvegu ne tampama, o gimstama. Užsieniečio arba imigranto kategorija Norvegijoje turi ir rasinę išraišką. Kadangi Norvegija iki XX a. vidurio santykinai buvo homogeniška, o intensyvi migracija iš ne europietiškų šalių yra santykinai naujas reiškinys, tai kitokios išvaizdos žmonių atsiradimas Norvegijoje buvo priimtas su nepasitikėjimu⁴¹. Kita vertus, „užsieniečio“ kategorija Norvegijoje suvokiama ne tik per rasę. Žmonės iš kaimyninių Skandinavijos šalių yra suvokiami labiau „savi“, lygiai taip pat kaip ir žmonės iš Vakarų Europos ir Šiaurės Amerikos, tuo tarpu bendrumas su užsieniečiais iš Rytų Europos šalių, nors pastarieji savo išvaizda yra labiau panašūs į norvegus, nei, pavyzdžiui, migrantai iš Afrikos šalių, kelia klausimus apie panašumą ir skirtingumą naudojant rasinio ir sociokultūrinio skirtingumo kategorijas⁴².

³⁹ Marianne Gullestad, *op. cit.*, p. 45–63.

⁴⁰ *Ibid.*, p. 49–50.

⁴¹ Signe Howell, Marit Melhuus, *op. cit.*, p. 54.

⁴² *Ibid.*

Įsivaizduojama norvegų bendruomenė. Nauja migracijos banga iš Rytų ir Centrinės Europos iššaukia naujus debatus apie rasę. Tiksliau, naujieji imigrantai patiria diskriminaciją ir nėra suvokiami kaip lygūs primančiose visuomenėse, veikia tas pats atskirties modelis, taikomas kitos odos spalvos imigrantams. Tačiau šioje vietoje odos spalva nėra svarbiausias faktorius, nes, kaip buvo minėta, imigrantai iš naujųjų šalių daugiausia yra baltieji. „Baltumas“ teorinėje literatūroje apibrėžiamas kaip kultūriškai sukonstruota privilegijuota socialinė pozicija ir galios mechanizmas, kuris reprezentuojamas kaip „natūralus“ ir „normalus“⁴³. Kita vertus, teoretizuojant „baltumą“, sutinkama, kad jis nėra visus „baltuosius“ apjungiantis resursas, bet yra procesualus ir socialiai konstruojamas. Tai reiškia, kad nors „baltumas“ ir suvokiamas kaip hegemoninė charakteristika Europoje, tačiau kai kurie „baltieji“, ypač imigrantai, gali būti nevienodai vertinami ir priskiriami/atiskiriami „baltumo“ kategorijai⁴⁴.

Atrodytų, kad buvimas baltaisiais (kokie yra imigrantai iš Lietuvos) turėtų būti naujoje visuomenėje leidžiantis „ištirpti“ resursas arba privilegijuotas pozicijas ekonominėje ir socialinėje erdvėje leidžiantis užimti galios resursas. Iš lauko tyrimo duomenų matyti kur kas sudėtingesnis vaizdas, kur, viena vertus, „baltumas“ yra išnaudojamas kaip „natūralus“ ir „normalus“ galios resursas, tačiau yra ir kiti mechanizmai, pavyzdžiui, atskirties darymas per kultūrą ir kt.

Lauko tyrimo duomenimis imigrantai iš Lietuvos turi gana pozityvų požiūrį į kultūrinę juos supančią įvairovę. Ypač tai pasakytina apie jaunesnę kartą. Dauguma žmonių savo patirtį, kai atvyko iš santykinai homogeninės aplinkos į gerokai kultūriškai ir rasiškai mišresnę aplinką, vertina kaip mokančią tolerantiškumo. Kita vertus, šie naujai atvykę žmonės neretai buvimą baltos odos ir europiečiais išnaudoja kaip neišsiskirti iš dominuojančios visuomenės padedantį resursą ir taip tikisi užimti geresnes pozicijas darbo rinkoje. Viena respondentė taip apibūdino savo patirtį:

Kažkokių kliūčių nesutinkat vien dėl to, kad esat imigrantai?

Ne, kad, sakysim, ir darbą ten sunkiau susirast man asmeniškai, ar mokykloje kažkas būtų buvę – tikrai nesu pajutusi to. Kaip ir patys norvegai, jeigu mes apie tai pakalbam, jie sako – taigi jūs atrodot kaip norvegai, jeigu jūsų išvaizda būtų kitokia, tai būtų gal ir kitaip.

⁴³ Joanna Herbert, *Negotiating Boundaries in the City: Migration, Ethnicity and Gender in Britain*, Aldershot: Ashgate, 2008, p. 34.

⁴⁴ Linda McDowell, „Constructions of Whiteness: Latvian Women Workers in Post-War Britain“, in: *Journal of Baltic Studies*, London, 2007, t. 38 (1), p. 86.

Ką jie turi omeny dėl išvaizdos?

Nu, kad mes esam šviesūs ir tikrai, pasižiūrėjus nieks nesupranta, kad mes ne norvegai. O iš akcento kažkodėl dažnai; ir iš akcento, ir iš pavardės dažnai pagalvoja, kad aš esu suomė – tai nėra tokio, kad – va, tu čia iš tos šalies, iš tos žemesnės šalies – kol aš nepasakau, tai jie nepagalvoja. (Regina, 35 m., Oslas)

Šiame pateiktame pavyzdyje matome, kad baltumas yra suvokiamas kaip galimybė nebūti socialiai atpažintiems kaip „kitokiems“, bet esant labiau „saviems“, lyginant su kitokios odos spalvos migrantais. Kita vertus, tokie kultūriniai elementai kaip kalba (akcentas) ar lietuviška pavardė nėra pakankamai lengvai identifikuojami dominuojančios daugumos kaip „lietuviški“ ir tai leidžia imigrantams „ištirpti“ kitų, labiau privilegijuotų baltųjų imigrantų tarpe.

Kita vertus, ne tik „baltumas“ yra pasitelkiamas konstruojant socialinius santykius priimančioje šalyje. Ne vienas informantas kalba apie europietišką mentalitetą arba europietišumą kaip svarbų resursą brėžiant ribas tarp „savo“ ir „svetimo“, ar „labiau savo“ ir „labiau svetimo“. Žemiau pateiktame pavyzdyje kaip tik ir matyti toks ribų brėžimas, kuris yra grindžiamas tariamu europietišku ir ne europietišku mentalitetų skirtumu.

O su kokiais žmonėm daugiausiai bendraujat? Pavyzdžiui, su kaimynais...

Su kaimynais norvegais bendrauju, čia daug iš Pakistano – su jais ne. Su norvegais kaimynais. Dauguma mano draugų taip pat norvegai, yra anglai, amerikiečiai.

O kodėl su pakistaniečiais nebendraujat?

Čia niekas apie tai nekalba, bet visi jaučia, kad yra riba tarp mentalitetų – kur yra europietiškas – yra europietiškas – bendrauja tiek, kiek reikia, bet niekas apie tai nekalba, kad ta rasinė diskriminacija, bet ta riba yra. (Jonas, 48 m., Oslas)

Europietiškumo ir neeuropietiškumo kategorijos dažniausiai pasitelkiamos kalbant apie imigrantų iš Lietuvos santykį su kitais imigrantais, dažniausiai iš Azijos ir Afrikos šalių. Keletas pateikėjų akcentavo, kad jų apsisprendimą kurioje miesto dalyje nuomotis ar įsigyti būstą nulėmė būtent noras gyventi toliau nuo pastarųjų imigrantų – arčiau „tikrų“ norvegų. Tolesnis pavyzdys iliustruoja pastarojo pasirinkimo motyvus. Pokalbio metu paaiškėjo, kad informantas ir jo šeima gyvena „norvegiškame“ Oslo rajone, vėliau buvo paklaustas kas nulėmė, kad jie ten gyvena:

Sakykim, tas pats nepilnamečių nusikalstamumas, tai čia nėra toks mažas kaip iš šalies atrodytų. Nesinori, kad tavo vaikai būtų su tokiais. Jie man labiau at-

rodo tokie, ne tai kad nusikaltėliai, bet ta jų kultūra. Man nepatiktų, kad mano vaikai, sakykim, – kad jų kultūra turėtų įtakos mano vaikam. Mano tikslas, kad būtų europietiški. (Juozas, 48 m., Oslas)

Kaip rodo lauko tyrimo duomenys, imigrantai iš Lietuvos dalyvauja viešajame diskurse apie migrantus Norvegijoje (kuris, kaip jau buvo minėta, yra gana negatyvus imigrantų atžvilgiu). Ir nors respondentai suvokia save kaip imigrantus, jie vis dėlto save mato kaip labiau „teigiamus“ ir labiau priklausančius „norvegiškos visuomenės daliai“, tuo tarpu „kiti“ imigrantai yra suvokiami kaip atskira visuomenės dalis ir kaip daranti neigiamą įtaką Norvegijai:

Tai kaip jūs tą visuomenę tada suprantate, kurioj gyvenat?

Norvegijoje daugumoje gyvena norvegai, kitataučių čia yra nelabai daug, Oslė daugiau, bet čia yra norvegai daugumoje gyvena. [...] Mano privačiam gyvenime yra norvegai, lietuviai daugumoje, taip, kad kinai arba arabai – aš jų praktiškai nepažįstu.

Tai jums atrodo kaip atskiros dalys visuomenės?

Taip. Jie yra visuomenės dalys ir jos daro didžiulę įtaką Norvegijoje – neigiamą, mano galva.

Kaip suprasti neigiamą, bet ir lietuvių yra ta pati dalis?

Ne, ne, lietuviai nėra. Lietuviai, vis tiek, jie kažkokią turi, jie dirba bent jau, jie yra darbo jėga, o čia yra pabėgėliai, tarkim, aš matau pakistaniečių tą visą grupę – pakistaniečiai į Norvegiją įsileisti buvo kažkur septyniasdešimtais metais, kada Norvegijai labai reikalinga buvo darbo jėga ir jie leido jiems įvažiuoti. Jų yra labai daug ir kada tu skaitai apie jų gyvenimo būdą, kad jie sukūrė čia gėtus praktiškai, kad jie nesiintegruoja, kad jie vis dar turi tas priverstines vedybas, kad jie įveža šeimos susijungimo pagrindu labai daug pakistaniečių, yra net pasikaituota, kad vienas pakistaniecis per savo gyvenimą produkuoja naujų pakistaniečių koki šimtą. Jis jų įsiveža visokiais giminystės kanalais ir taip toliau, kad jie apgaudinėja valstybę, nemoka mokesčių, kad jie nepripažįsta moterų lygių teisių, jie žmonas laiko pakišę burkom, ar kaip ten vadinasi. (Dalia, 49 m., Oslas)

Įsivaizduojamas „europietiškumas“ ar įsivaizduojamas lietuvių darbuotumas ir noras būti daugiau ar mažiau integruotais į Norvegijos visuomenę yra priešpriešinamas su „kitų“ imigrantų nenoru pilnavertiškai įsilieti į naują visuomenę.

Kita vertus, nors imigrantai iš Lietuvos ir mato save kaip europiečius, pati Europos idėja irgi yra nevienalytė. Kaip pažymėjo viena respondentė, įtakos turi ir tai, iš kurios Europos pusės atvykstama:

[...] čia labai sunkiai sekėsi, čia, kaip praktiškai dabar pasišneku su kitais lietuviais, tai yra labai sunku, daleiskim, – visų pirma atvykus, aš buvau, kaip man norvegai pasakė tiesiai šviesiai, ne iš tos Europos pusės, iš klaidingos Europos pusės.

Ką jie turėjo omeny?

Rytų Europa. Jeigu būčiau iš Vakarų Europos, tada būtų viskas kitaip. [...] jeigu aš būčiau iš Vakarų Europos, mano visi egzaminai užskaityti, viskas visai kitaip. Kai aš atvykau iš Rytų Europos, praktiškai jokių teisių neturiu. (Jolanta, 50 m., Haldenas)

Dar didesnė kliūtis, neleidžianti imigrantams iš Lietuvos savęs matyti tokiais pat kaip norvegai, yra ta, kad norvegai suvokiami kaip etninė kategorija, tai yra imigrantai linę skirstyti norvegus ir „kitus“ remdamiesi ne pilietybe, o etniniu principu:

O ką jūs vadinate norvegais?

Norvegas yra norvegas – tikras, norvegiškos kilmės. Kada aš kalbu apie norvegus vyrus, tai aš kalbu apie tikrus norvegus, ne arabus kokius nors.

Bet jie turi pilietybę.

Nu tai kas, nes man pilietybė ne tautybė yra.

O kame tą skirtumą matot?

Ne, arabai – jau iš kart kitokie, ten kokia pilietybė jų aš jų neklausiu, bet aš jau matau, kad jie yra ne norvegai. O norvegai yra dažniausiai tikri, gryni norvegai, apie kuriuos aš kalbu, kad jie norvegai. (Dalia, 49 m., Oslas)

Kaip rodo tyrimo duomenys ir kaip teigia Norvegijos visuomenė⁴⁵ tyrinėjantys mokslininkai, dominuojanti nacija, t. y. norvegai, taip pat skirsto į „savus“ ir „nesavus“ remdamiesi etniniu principu. Taip buvimas baltuoju ir europiečiu vis tiek palieka imigranto atspalvį, kuris yra matomas kaip kliūtis tolimesnei integracijai į visuomenę.

Stereotipai ir tautybė. Kaip rodo norvegų atlikti tyrimai⁴⁶, migrantai iš Lietuvos jaučiasi labiausiai diskriminuojami dėl tautybės. Apie tai, kad lie-

⁴⁵ Marianne Gullestad, *op. cit.*; Marianne Gullestad, „Blind Slaves of Our Prejudices“, p. 177–203.

⁴⁶ 2008 m. IMDi (*Integrerings – og mangfoldsirektoratet*, liet. Integracijos ir įvairovės direktoratas) publikavo tyrimų ataskaitą apie imigrantus iš Lenkijos ir Baltijos šalių Norvegijoje pavadinimu *Vi blir*. Tai yra kiekybinis tyrimas, kuriame dalyvavo 1013 respondentų iš

tuvių įvaizdis Norvegijoje neigiamas, kalbėjo ir didžioji dalis informantų. Dauguma jų akcentavo neigiamą požiūrį į lietuvius, kurį patiria kasdienėse situacijose; šis požiūris yra formuojamas žiniasklaidoje. Iš dalies jis yra nulemtas praktikos įvardyti nusikaltimą Norvegijoje padariusių asmenų pilietybes.

Aktyviai visuomeniniame imigrantų iš Lietuvos gyvenime dalyvaujanti moteris taip įvardijo susiklosčiusią situaciją:

[...] po Europos Sąjungos atidarymo sienų, labai daug atvažiavo tų nerimtų lietuvių, kaip mes vadinam. Ir kas iki šio laiko, lietuviai buvo žinomi tik per mus, kurie dirbam ir kurie, kurie vaikus turi mokyklose, kurie normaliai algas, mokesčius mokam ir taip toliau. Kaip ne keista, daug apie mus nežino gi, visuomenė, vat, nepasakoja ir laikraščiai, žurnalistai tuo nesidomi. Bet kai pradėjo pagaudinėti valčių vagis, rūbų vagis, išprievartautojus, mušeikas, pradėjo žiniasklaida skambėti. „Lietuviai, lietuviai, lietuviai.“ Aplink kaimeliuose vietiniai laikraščiai rašydavo: „Ateina vasaros sezonas, pradėkit uždarinėti sandėliukus, susirinkit laistymo šlangeles, nes ateis lietuviai ir viską pavogs“. (Kristina, 40 m., Oslas)

Pasak informantės, tokių pranešimų skaičius žiniasklaidoje labai išaugo, kai buvo supaprastinta įvažiavimo ir apsigyvenimo Norvegijoje tvarka – po Lietuvos įstojimo į Europos Sąjungą. Iki tol apie lietuvius buvo žinoma daugiausia kaip vienus pirmųjų pasipriešinusių Sovietų Sąjungai, bet nebuvo apie juos kalbama Norvegijos kontekste. Pasikeitusi situacija atsispindi ir daugelio pateiktųjų patirtyse, reakcijose, kurios varijuoja nuo visiško temos ignoravimo – paprastai sakant, kad kiekvienoje tautoje pasitaiko tokių žmonių, iki radikalaus sprendimo – būti neatpažintam kaip lietuviui. Viena jauna moteris šį neatpažinimą aiškino naudodama gėdos kategoriją:

Gėda. Galiu pasakyti atvirai – gėda. Man gėda būti lietuve. Aš iš tikrųjų norėčiau asimiliuotis.

Ką reiškia asimiliuotis?

Asimiliuotis – reiškia galbūt turėti norvegišką šeimą, norvegą vyrą ir taip toliau. (Laima, 26 m., Oslas)

Lenkijos (69%), Lietuvos (20%), Latvijos (5%) ir Estijos (6%) – tokia respondentų proporcija atspindėjo oficialią to meto statistiką. Viena svarbiausių tyrimo išvadų, kaip atspindi ir leidinio pavadinimas (*vi blir*, liet. „mes liekame“), yra ta, kad migrantai iš minėtų šalių turi ilgesnių, nei buvo manyta anksčiau, planų pasilikti Norvegijoje. Kartu tyrimas išryškino ir integravimosi į Norvegijos visuomenę problemas bei egzistuojančią atskirtį tarp dominuojančios daugumos ir naujai atvykusių migrantų.

2007 m. viename didžiausių Norvegijos dienraščių *Aftenposten*⁴⁷ buvo publikuotas straipsnis, kurį inicijavo Norvegijos lietuvių bendruomenės valdybos narė. Jame buvo kalbama apie tai, kad Norvegijoje gyvena ne tik nusikaltėliai lietuviai, bet ir tie, kurie dirba rimtus darbus ir yra savo srities specialistai. O tai, kad Norvegijos žiniasklaida kalba vien apie nusikaltėlius lietuvius – stigmatizuoja visą migrantų iš Lietuvos bendruomenę. Straipsnis buvo išspausdintas dienraščio pirmame puslapyje, o straipsnio viršuje įdėta nuotrauka su būreliu lietuvių, specialiai susirinkusių nusifotografuoti straipsnio iliustracijai. Straipsnį organizavusi moteris savo motyvus argumentavo taip:

Supranti, tai yra, nežinau, save gerbiantis žmogus į tokius dalykus reaguoja, aš, pavyzdžiui, reagavau. Aš reagavau, kaip lyg tai mane įžeidintų, bet tuo pačiu aš negalėjau būt pikta ant visuomenės, nes jie rašo apie lietuvius, kuriuos jie mato ir kuriuos už rankos yra pagavę. Tai to buvo tikslas, žinai, arba eiti ir rekti, kad mes nesam tokie, arba eiti ir pasakyti, kad taip, tarp mūsų lietuvių yra tokių, deja, bet mes esam visai kita kategorija lietuvių. Ir užbėgti prieš stigmatizavimą, nes stigmatizavimas staiga pradėjo reikštis.

Ir kokie žingsniai buvo?

Žingsniai buvo, kad mes, aš sukontaktavau su *Lietuvos ryto*, čia *Aftenposten* vadinamo laikraščio, dienraščio bičiulio, atitinkančio *Lietuvos ryto*, žurnalistu ir pasiūliau jam temą, pasiūliau temą, kuri yra kitokia negu jie rašo. [...] Ir jis labai maloniai sutiko padaryti straipsnį. Pirmam puslapy, su didžiule nuotrauka, ir jie man, aš sakau, aš surinksiu žmones, kurie nuotraukoje, titulus po nuotrauka, tu gali surašyti pareigas, kur kas dirba, o ne lietuviai. (Kristina, 40 m., Oslas)

Pasak informantės, šis straipsnis Norvegijoje sukėlė nemažą rezonansą, ypač akademiniam pasaulyje, ir ji teigė pajutusi, kad žurnalistai ėmė atsakingiau kalbėti apie nusikaltimus padariusių asmenų tautybes⁴⁸. Tačiau, kaip rodo tyrimų duomenys, požiūris į migrantus iš Lietuvos yra kaip į „kriminalizuotus“, ir tai greičiausiai reikėtų suprasti ne tik kaip grynai žiniasklaidos „nuopelną“, bet ir apskritai kaip bendrą požiūrį į imigrantus Norvegijoje.

Tyrimų metu teko išklaudyti nemažai istorijų apie stabdomus automobilius su lietuviškais registracijos numeriais ir atliekamas kratas, taip pat

⁴⁷ *Aftenposten*, 2007-10-23.

⁴⁸ Tačiau apie lietuvių daromus nusikaltimus Norvegijos spaudoje buvo plačiai aprašoma ir 2012 m. Po serijos straipsnių apie lietuvių nusikaltimus (žr., pvz., *Dagbladet*, 2012-07-23), pasirodė kitas panašus straipsnis (*Dagbladet*, 2012-10-24) apie tokių straipsnių stigmatizuojantį poveikį visai lietuvių grupei Norvegijoje.

teko tiesiogiai stebėti, kai vieno interviu metu į informanto kiemą užsuko policijos ekipažas ir patikrino jame esančius automobilius, kurie taip pat buvo su lietuviškais registracijos numeriais (informantas pabrėžė, kad yra tikrinamas dėl to, kad yra lietuvis, bet ne dėl savo veiklos).

(Trans)nacionalinė pilietybė? Dauguma informantų teigė turintys Lietuvos pilietybę ir nematantys reikalo ją pakeisti į norvegišką. Buvo pabrėžiama, kad pilietybę keistųsi nebent dėl praktinių sumetimų. Tačiau teko pasikalbėti ir su kitais respondentais, kurie priėmė norvegišką pilietybę. Vienos informantės nuomone, norvegiška pilietybė yra būtina, nes be jos daug sunkiau būti lygiavertiškai traktuojamam kartu su norvegais:

[...] nebesijaučiau antraruše, kažkokia įvažiavėle, aš jau jaučiuosi, aš turiu lygiai tas pačias teises kaip ir jūs, nors aš ir anksčiau jas turėjau, juk čia tas pasas faktiškai tiktai duoda teisę dalyvauti rinkimuose, tai čia vienintelis skirtumas, tai čia šiaip, pagal visas jau teorines praktikas, tai taip turėtų būt, bet, aš pačiai, man asmeniškai buvo toksai, vat, dabar aš galiu reikalaut, dabar jau viskas, nieko jie man nebegali atimest, jie negali pasakyt: „O, bet tai čia atsiprašau, čia tiktai Norvegijos piliečiams“. Nes taip gauni kartais tokius šokus, po penkiolikos metų, po keturiolikos metų. (Saulė, 32 m., Haldenas)

Ta pati respondentė apibūdino ir emocinius išgyvenimus, patirtus prieš gaunant Norvegijos pilietybę ir po to, kai pilietybė buvo suteikta:

[...] kad aš visą laiką jo norėjau (norvegiško paso), ir norėjau, ir norėjau, ir va dėl to aš ko gero neapgalvodavau, o kaip bus, jei aš turėsiu, tai man atrodė, o jau kai, aš tikrai visą laiką galvojau, o jau kaip užšvėsiu tą dieną, tai kaip norvegai, oj (juokiasi) su visais.

[...] tai buvo viena iš liūdniausių dienų faktiškai. [...] Nežinau, iš pradžių man kažkaip viskas atrodė, nežinau, blogai su tais norvegais, atrodė kažkaip. [...] kaip čia man, va, aš norėjau būti europiete, čia Europos Sąjunga atseit Lietuva dar yra, o dabar va, aš čia net ne europiete skaitausi, ir čia va, čia tie norvegai pijokai, va jie čia kultūros mažai turi, čia man, nu, baisiai aš pykau, baisiai pykau ir tikrai, nu, tiesiog emocijų sukilo ir viskas, paskui viena draugė man pasakė, jinai ir faktiškai irgi ne norvegė, jinai sako, tu, tu nusiramink, pamatysi, sako, pamažu bus lengviau ir, sako, čia tik popierius. Ir kai jinai man tai pasakė, čia tik popierius, tai man kažkaip, aš taip ir nusiraminau, teisingai, galvoju, čia tik popierius yra. (Saulė, 32 m., Haldenas)

Norvegiškos pilietybės (paso) įvardijimas „popieriumi“ dažnai yra priešpriešinamas emociniam ryšiui, kurį suteikia lietuviškai pilietybei:

[...] aš, pavyzdžiui, aš niekadoms lietuviško paso neatsisakysiu, jeigu taip Seimas nepriims tokio įstatymo, kad dvigubos pilietybės – tada aš nežinau kaip

čia viskas. [...] ir jeigu tu pakeisi tą pasą, vadinsi, tiesiog nukerti visus savo, kaip sako, protėvių, visus tuos saitus su Lietuva pakeisdamas į raudoną norvegišką pasą.

O nesinori nukirst?

Ne. Ne, tu baik juokaut, yra motina, yra seserys, trys yra, yra visa kita. [...] sapnuoji, sapnuoji namus, vat, kažkokie tai vaizdai išskyla, tu kažką prisimeni, tiesiog tau virpena kažkur viduje. Apie Norvegiją aš to dar kol kas negaliu pasakyti. (Stasys, 40 m., Haldenas)

Tačiau vis dėlto tiek lietuviška, tiek norvegiška pilietybė respondentų akimis yra nesunkiai pakeičiama. Pavyzdžiui, viena respondentė paaiškino, kodėl nusprendė pasikeisti Lietuvos pilietybę į Norvegijos:

[...] tikrai praktiškai man geriau turėti šitą pasą čia, dėl visko. [...] Guodžia tik tai, kad aš išsiaiškinau taisykles, kad bet kuriuo atveju, kai tu norėsi, ar apsispręsi, ar reikės, ar apsigalvosi, mes visuomet lietuvišką pilietybę gausim, dėl to, kad mes atitinkam visus kriterijus. (Kristina, 40 m., Oslas)

Respondentė turi omenyje tai, kad tuo atveju, jeigu ji nuspręstų atsakyti Norvegijos pilietybės, ji galėtų atgauti Lietuvos pilietybę pagal lietuvių kilmės kriterijų. Šia prasme pilietybe galima manipuliuoti – ji nėra nepakeičiama, bet priklausomai nuo aplinkybių, strategiškai ir racionaliai pasirenkama. Tačiau šiek tiek pilietybė matoma ir kaip su Lietuva jungianti gija ir neskubama jos atsisakyti.

Kiek sudėtingesnis vaizdas išskyla kalbant apie Norvegijoje užaugusius vaikus, kurie save jau įvardija norvegais⁴⁹. Į klausimą kas tu esi, respondentė neabejodama atsakė – norvegė. Prieš dvejus metus ji priėmė Norvegijos pilietybę ir į klausimą kodėl atsakė taip:

Todėl, kad aš noriu, aš nežinau, tiesiog taip natūralu jautėsi.

Tai buvo noras ar buvo būtinybė?

Ne, jokios būtinybės. Tiesiog noras. Planuoju gyventi Norvegijoje, tai aš nemačiau jokio, jokios būtinybės turėti lietuviško paso. Aš čia gyvenu. (Miglė, 20 m., Oslas)

Kitų migrantų atveju (užaugusių Lietuvoje) daug stipresnis emocinis ryšys yra suteikiamas ne pilietybei, o kilmei ir tautybei arba kitiems „įgim-

⁴⁹ Iš viso tyrimo metu teko kalbėtis su trimis Norvegijoje užaugusiais vaikais, kurie išvyko iš Lietuvos ikimokyklinio amžiaus ir visą laiką pragyveno Norvegijoje; šiuo metu jie yra pilnamečiai. Vienas pateikėjų save aiškiai įvardijo norvegu, tuo tarpu du gana stipriai identifikavosi su Lietuva, nors ir planavo priimti Norvegijos pilietybę.

tiems“ elementams, tiksliau tam, kas, jų nuomone, kitaip negu pilietybė, yra nepakeičiama:

Gimei lietuviu, tai nebūsi brazilas. Pavyzdžiui, aš išvažiavau iš čia pirmą kartą dvidešimt penkių metų, čia atvažiavau, tai jau per dvidešimt penkis metus jau buvau patapęs, sakau, nieks neatsižegnojo ir neatsiriboja, čia ne tame esmė. Esmė tame, kad čia yra geras, stabilus, ramus gyvenimas – dėl to aš čia ir gyvenu, bet tai nereiškia, kad tu ten ruošiesi tapti norvegu. (Arūnas, 29 m., Oslas)

Iš visų respondentų imigrantų pilietybes iš lietuviškos į norvegišką buvo pasikeitę (arba planuoja pasikeisti) tik labai maža dalis, nors didžioji dauguma tai galėtų padaryti (atitinka formalius reikalavimus). Greičiausiai tai galėtų būti paaiškinama tuo, kad tiek ekonomiškai, tiek ir socialiai imigrantai jaučiasi saugūs ir naudojami Norvegijos valstybės suteikiamomis teisėmis, artimomis pilietinėms. Kita vertus, Lietuvos pilietybė, nors ir lengvai pakeičiama, yra matoma kaip su Lietuva jungianti emocinė gija ir kurios neskubama nukirsti.

Kaip jau buvo minėta, didžioji dauguma imigrantų iš Lietuvos turi Lietuvos pilietybę, tai reiškia, kad turi teisę dalyvauti rinkimuose Lietuvoje (pavyzdžiui, gali balsuoti Lietuvos Respublikos ambasadoje Osle). Be to, legaliai turintys teisę gyventi ir dirbti migrantai iš Lietuvos turi teisę balsuoti ir Norvegijos vietos savivaldos rinkimuose; vienintelis apribojimas – neturintys Norvegijos pilietybės imigrantai negali balsuoti rinkimuose į centrinę valdžią.

Lauko tyrimo duomenys leidžia kalbėti apie tam tikrą imigrantų iš Lietuvos išitraukimą į transnacionalines politikas, dalyvaujant rinkimuose tiek Lietuvoje, tiek Norvegijoje:

Ar balsuojate?

Taip, taip.

Kur?

Mes balsuojam, ir ten, ir ten balsuojam – mes balsuojam Lietuvoj, čia, ambasadoj, mes balsuojam, mes taip pat čia turim teisę balsuoti vietiniuose rinkimuose Norvegijoje, mes irgi balsuojam. (Janina, 55 m., Oslas)

Taigi kalbėdami apie migrantus iš Lietuvos galime vartoti socialinės pilietybės sąvoką, pagal kurią ne tik formali pilietybė (šiuo atveju Lietuvos), bet ir gyvenamoje šalyje (Norvegijoje) turimos teisės leidžia aktyviai dalyvauti abiejuose – tiek siunčiančios, tiek priimančios šalies – kontekstuose. Kartais tokia situacija, kai dalyvaujama abiejų valstybių politikose, migran-

tų yra įvardijama kaip buvimas dviejų šalių piliečiais (nors formaliai jie dažniausiai turi tik Lietuvos pilietybę):

[...] aš peržvelgiu kiekvieną rytą laikraščius lietuviškus pagrindinius. Ten tuos *Delfi*, *Lietuvos rytą*, kas ten naujo atsitiko – tiesiog domiuosi, aš tiesiog jaučiuosi kaip dviejų šalių pilietė.

Jums „dega“, kas vyksta Lietuvoje...

Taip, aš noriu žinoti, kas yra Lietuvoje. Man rūpi, kas tenai vyksta, ir aš labai dažnai, tarp kitko, pastebiu, kad aš net daugiau orientuota negu Lietuvoj gyvenantys žmonės. Man pradeda kažkas aiškinti, aš nuvažiuoju į Lietuvą, ten tas atsitiko – aš sakau, aš žinau viską. (Stasė, 49 m., Oslas)

Žmonės ne tik seka politinius įvykius Lietuvoje, bet ir teigia, kad jiems rūpi ir politinė situacija Norvegijoje:

Tai irgi politinė situacija, kokius įstatymus priėmė – pensijų įstatymas, pavyzdžiui, mums tas yra aktualu, ar ten kokie mokesčių įstatymai ir pasikeitimai kažkokie, kažkas vyksta – tai tas liečia mus konkrečiai ir, aišku, tai liečia kasdienybę; ir visokios darbo sąlygos ir taip toliau – taip, kad iš principo mus labiau, tiesiogiai mus labiau domina tai, kas vyksta čia. Aišku, norisi, kad Lietuvoje visi reikalai irgi gerėtų. (Sofija, 55 m., Oslas)

Tačiau įvykiai Norvegijoje sekami dažniau, nes kasdieniame gyvenime aktualu, kokie įstatymai bus priimami ir kaip tai atsilieps jų ateičiai, tuo tarpu Lietuvos politiniai įvykiai yra tiesiog domėjimosi sritis, kuri nedaro tiesioginio poveikio patiems imigrantams (kartais pabrėžiama, kad įvykiai Lietuvoje jiems svarbūs, nes ten yra likę jų šeimos nariai). Kita vertus, vien domėjimasis įvykiais neparodo aktyvaus dalyvavimo priimant sprendimus, t. y. dalyvavimo rinkimuose:

O patys įvykiai kur labiau rūpi?

Lietuvoj.

Bet sakai, kad Lietuvoj nesiruoši ten [grįžti]?..

Ne, tikrai nesiruošiu ten, bet man įdomu yra.

Bet [...] ar neturėtų labiau rūpėti, kas čia vyksta?

Bet kad čia niekas daug nevyksta. Čia viskas eina viena vagyte ramia ir viskas. Čia bangų nėra, kaip Lietuvoj viskas banguoja.

O pats balsuoji?

Lietuvoj? Oi, daug metų nesu balsavęs.

O čia, vietiniuose?

Ne, irgi ne. (Stasys, 29 m., Haldenas)

Dauguma respondentų teigia nesidomintys politiniais įvykiais Lietuvoje, nes, jų manymu, ten per greitai viskas keičiasi ir tuose pokyčiuose nelengva susiorientuoti:

Pasakysiu sąžiningai, labai nesidomiu politika, nes pastaruju metu kas darosi pas mus politikoj, mane tiesiog liūdina, ir aš stengiuosi nebesigilinti ir nebeužsikrauti, ten taip dažnai viskas keičiasi ir taip dažnai keičiasi žmonės, ir taip dažnai kivirčiai ir taip toliau. (Giedrė, 45 m., Haldenas)

Ta pati respondentė pridūrė, kad nesidomi, nedalyvauja rinkimuose ir Norvegijoje, nes ji nesijaučia gerai besiorientuojanti Norvegijos politinėje situacijoje:

Nu, atsiprašau, gal jie patys kaip nors išsirinks ir be manęs, be mano vienos balso. (Giedrė, 45 m., Haldenas)

Šiame pavyzdyje norvegų įvardijimas „jais“ pasako gana nemažai apie imigrantų iš Lietuvos požiūrį į aktyvų dalyvavimą Norvegijos politikoje – dalyvavimas paliekamas „jiems“, nes migrantai nesijaučia gerai išmanantys politinę situaciją ir dėl to vengia balsuoti. Beje, panaši nuomonė vyrauja ir kalbant apie galimybę dalyvauti tiek Norvegijos, tiek Lietuvos politikoje:

O išvis balsuoti?

Aš nebalsuoju. Nėr už ką. O Lietuvoj, kad aš ten balsuosiu, aš jiems dar blogo galiu padaryt. Galbūt aš užbalsuosiu už tokį, kokie dabar yra valdžioj. (Marius, 34 m., Oslas)

Iš šio pavyzdžio galima daryti išvadą, kad fizinis nebuvimas valstybės teritorijoje (Lietuvoje) ir gyvenimas naujoje priimančioje šalyje (Norvegijoje) sukuria situaciją, kai žmonėms politiškai dalyvauti valstybės(-ių) įvykiuose tampa sunkia užduotimi. Visų pirma tai nulemia fizinis žmonių nebuvimas kilmės šalyje, taip susidaro sąlygos jaustis nevisiškai išmanančiais politinę-socialinę situaciją šalyje, todėl vengiama aktyviai dalyvauti rinkimuose. Be to, imigrantai nevisiškai *įsisavino* ir naująją šalį, ne visi jaučiasi turį teisę priimti sprendimus balsuojant, neretai ta teisė paliekama „jiems“ (vietiniams norvegams).

Išvados. Imigrantai iš Lietuvos Norvegijoje yra santykinai nauja grupė, neturinti nusistovėjusios imigracijos į šią šalį tradicijos (kitaip, pavyz-

džiui, negu JAV ar Jungtinėje Karalystėje). Lietuvių integraciją į Norvegijos visuomenę stabdo dominuojantis priimančiosios šalies gyventojų požiūris į imigrantus kaip „kitus“. Dažniausiai norvegai „kitą“ mato kaip etniškai „kitokį“. Tačiau buvimas „baltais“, nors ir iš Rytų Europos, imigrantų iš Lietuvos yra išnaudojamas kaip resursas, įgalinantis būti mažiau pastebimiems, arba bent jau įsivaizduoti save esant aukštesnėje socialinėje hierarchijoje. Tačiau pastarąją privilegijuotą poziciją įtakoja „kriminalizuoto lietuvio“ įvaizdis, platinimas per norvegišką žiniasklaidą. Respondentų nuomone, žiniasklaida daro didelę neigiamą įtaką integruojantis į priimančiąją visuomenę, tačiau iš kitos pusės, ji skatina pačios imigrantų iš Lietuvos bendruomenės saistymąsi. Nepaisant to, kad imigrantai iš Lietuvos Norvegijoje nori būti lygiavertiškai priimami, jie nenori atsisakyti turimos Lietuvos pilietybės (yra ir išimčių, ypač tai pasakytina apie Norvegijoje užaugusius vaikus, nors apie tai kalbėti dar per anksti). Lietuvos pilietybė suvokiama ne kaip praktinė būtinybė, o labiau kaip emocinis ryšys su Lietuva, jos atsisakymas ir norvegiškos pilietybės priėmimas dažnai suvokiamas kaip asmeninė drama.

Žvelgiant iš teorinės perspektyvos, šiuolaikinės emigracijos nebegalima suprasti vien kaip neigiamo dalyko. Nebegalima žiūrėti į valstybę vien per nacionalinę ideologiją, siekiančią save matyti kaip sudarytą iš teritorijos ir joje gyvenančių žmonių (nacijos). Šiandienės realijos rodo, kad nacija gali gyvuoti ir už „savo“ valstybės ribų – palaikant santykius su kilmės valstybe (pavyzdžiui, per pilietybės instituciją). „Globalios Lietuvos“ programa galėtų būti suprantama kaip pirmas žingsnis, siekiantis apjungti naciją (tautą), nebenaudojant teritorijos kaip esminio nacionalinės valstybės resurso.

LITHUANIANS IN NORWAY: BETWEEN INTEGRATION AND PRESERVATION OF IDENTITY

Darius Daukšas

Summary

Following Antanas Maceina, a famous Lithuanian philosopher from the interwar period, the article argues that the nation state sees emigration as a treat to the natural order of things. The ideal of the nation state would view the people and territory as an indivisible unity. Transnationalism, on the contrary, suggests that people in the contemporary world are welcomed to maintain their identity

in emigration (are not required to assimilate to the dominant society) and identity does not have any correlation with the territory.

Lithuanian immigrants are a relatively new group in Norway, but at the same time one of the largest (second after the Poles). The immigration-related attitudes of the residents of the host country (Norwegians) discussed in the paper, or, more precisely, the “imagined sameness” between “people of their kind” and “others” implies an ethnically-determined notion of “belonging” among Norwegians. “Others” are perceived as ethnically “different”. Such an ethnically-determined concept of Norwegian society results in integration difficulties for immigrants from Lithuania. However, being “white” is used as a resource to blend in and thus be less easily identifiable as an immigrant or at least one can imagine being higher up on the social ladder, even if from Eastern Europe. Despite their desire to be treated and perceived as equals in Norway, Lithuanian immigrants are reluctant to give up Lithuanian citizenship. Admittedly there are some exceptions and this is especially true of children who grew up in Norway. However, there are currently few such people and it is therefore too early to draw any conclusions about this matter. Lithuanian citizenship is perceived not as a practical necessity, but more as an emotional tie with Lithuania.